

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

3. Никотин И.А. Столетний период (1772-1872) русского законодательства... Т.1. Вильно, 1886.
4. Карліна О.М. Парафії греко-католицької церкви у Волинській губернії наприкінці XVIII - у першій третині XIX ст. // Релігія і церква в історії Волині: зб. наук. праць. Кременець, 2007. С. 162.
5. Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. Рим: PP. Basiliani, 1964. 124 с.
6. Скочилас І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII-XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів 2004. С. XXIX.

Микола Бармак

професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Українські землі - це територія, на якій протягом віків тривала жорстока і кровопролитна релігійна війна за сфери впливу між заходом і сходом за душі місцевого населення. Особливо гостро релігійні проблеми проявлялися там, де проходила умовна межа між католицизмом і православ'ям. І в центрі цих “воєнних дій” в силу свого специфічного розташування опинилися українські землі. Боротьба за церкву – це боротьба за духовний контроль над суспільством, а також й боротьба за власність.

Російська імперська влада ще до трьох поділів Речі Посполитої використала релігійне питання як інструмент до провокування внутрішньої релігійної війни. Як основний привід для роздмухування конфлікту імператриця Катерина II використала т. зв. „дисидентське” питання, вимагаючи зрівняти православних християн у правах із католиками Речі Посполитої.

Починаючи з першого поділу Речі Посполитої Катерина II поставила перед російськими урядовцями стратегічне завдання – повернути “цей окатоличений край давньоросійські землі” в “лоно” російського православ'я. У здійсненні цього стратегічного завдання слід було провести ряд тактичних кроків:

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

- обмежити а потім і зовсім ліквідувати вплив Католицької церкви на населення «новоприєднаних» земель;
- розробити механізм секуляризації багатих земельних володінь Унійної церкви та майна католицьких костелів і монастирів;
- знищити унійну церкву;
- створити майновий фундамент для прийняття російського православ'я населенням загарбаних земель;
- для поширення контролю над цими землями провести масове прийняття православної віри.

В реалізації цих завдань російська влада свою політику проводила досить обережно, але послідовно, постійно використовуючи протиріччя між католицьким духовенством і шляхтою, між уніатами і католиками тощо.

Адміністративні кроки у галузі церковної політики російського самодержавства на Правобережжі можна поділити на два етапи. На першому етапі місцеве населення слід було переконати у двох принципових речах – гарантування «всім віросповіданням свободи віросповідання» і гарантії недоторканності церковної власності. Це і було зроблено за допомогою адміністративних розпоряджень і офіційних указів. Другим кроком було поширення політичного (адміністративного) контролю над унійною та католицькою церквами, поступове заволодіння її власністю.

Цілком закономірно, що політика російського самодержавства до унійної та католицької церков на українських землях наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. була різною. “Обережне” ставлення російської влади до католицизму було викликане наявністю значного “лоббі” у вищих ешелонах влади та й сильними позиціями Ватикану. Відсутність такої підтримки щодо Унійної церкви фактично відразу привела до курсу на знищення її.

Із окупацією Правобережжя Російською імперією позиції католицизму там були істотно ослаблені. На авансцену церковного життя регіону знову піднялася Православна церква, унійне й православне духовенство, так би мовити, помінялися ролями. Важливим чинником у формуванні політичної системи Російської імперії на українських землях стала Православна церква.

Після включення Правобережної України до складу Російської держави, органи влади досить оперативно узгодили там церковно-адміністративний устрій із реформованою

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

адміністративно-територіальною структурою регіону. Указом Катерини II від 12 квітня 1795 р. - “беручи до уваги блискучий успіх навернення більше мільйона уніатів до православ'я і в повній надії, що їх єдиноплеменники можуть прослідувати тому ж рятівному прикладу” мінському архієпископу було наказано іменуватися мінським і волинським і «по обширності його пастви» був призначений в допомогу вікарій під назвою «єпископа житомирського». В жовтні 1795 р. Катерина I видала окремий іменний указ Мінському, Ізяславському і Брацлавському генерал-губернатору генерал-поручику Т. Тутолміну про заснування в цих губерніях православної єпархії. Отже, у 1793 р. всі правобережні храми й монастирі спершу було включено до єдиної Мінської, Ізяславської та Брацлавської єпархії, яку очолив Віктор Садковський, а через кілька років поділено між трьома самостійними єпархіями: Мінською, Брацлавською (з 1796 р. - Подільської) і Житомирською (з 1799 р. - Волинсько-Житомирської). До 1797 р. остаточно оформилася на Правобережжі й Київська єпархія. Крім того, на Правобережній Україні були створені православні церковно-адміністративні округи - протопопії. Як і римо-католицькі та унійні деканати, вони склалися з парафій.

Вже в перших розпорядженнях російської влади відносно православних храмів в окупованих губерніях іменним указом 1795 р. Катерина II визначила приблизну кількість православних священиків: 1 на 100-150 дворів, 2 на 200-500 дворів (рахуючи на кожний двір по 4 душі).

Православному духовенству Правобережжя передавалися унійні «василіанські» монастирі – Корецький жіночий, Загаєцький, Острозький та ін. Острозький монастир став резиденцією православних архієреїв. За сприянням генерал-губернатора були перетворені в православні чоловічі і жіночі монастирі найкращі з унійних монастирів з залишенням при них до окремих розпоряджень належних їм угідь і прибутків. Унійні монахи переводилися в інші монастирі.

Іменним указом від 18 грудня 1797 р. наступник Катерини II Павло I доручив Святішому Синоду “потурбуватися про біле православне духовенство в новоприєднаних губерніях”, оскільки в губерніях, які “недавно до імперії всеросійської приєднані від бувшої Польської республіки білі священники ще зовсім не облаштовані”. 4 серпня 1799 р. вийшло чергове розпорядження про заснування 38-ми соборних церков на грошовому положенні в деяких містах Київської, Білоруської, Мінської, Брацлавської, Житомирської, Новоросійської

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

і Феодосійської єпархій і про зміну назв єпархій для “єдинообразия” з губерніями, в яких ці кафедри перебувають.

Перша чверть XIX ст. проходила під егідою розподілу унійних церков, парафій і постійним протистоянням православного духовенства з місцевою польською шляхтою.

Між православним духовенством і місцевими шляхтичами досить часто виникали конфлікти і першу чергу через земельні угіддя (роки слабкості влади та лихоліть створювали умови для захоплення чужої власності як з однієї, так і з другої сторони). З ініціативи дворянства та з метою “швидкого і миролюбивого вирішення спорів про землю між православною церквою і приватними власниками” в 1818 р. російською владою були створені спеціальні поземельні комісії. Комісії діяли до 1834 р., але й так не зняли напруги – “не виправдали сподівань уряду” (суд був змушений звертати увагу на незаперечні документи на право власності на землю і присуджував землі не православному духовенству, а польським землевласникам; крім того там засідали самі польські дворяни). Тільки по Волинській губернії з 575 справ за 16 років винесли рішення по 195 справах. По інших губерніях було ще гірше. Тому 14 квітня 1834 р. вийшло розпорядження про закриття цих комісій.

Отже, православ'я стало державною й панівною релігією, однак це не мало вплинуло на загальний благоустрій церкви. “Не дивлячись на всі вищезгадані закони православне духовенство в західних губерніях крайне бідувало до останнього польського повстання” – зазначав І. Нікотін. Різниця між бідними православними храмами і католицькими храмами, за твердженням тогочасних чиновників, полягала в тому, що “прихожанами православних священиків являлись бідні кріпосні селяни польських поміщиків, між тим, як прихожанами ксьондзів були багаті польські пани і заможна шляхта. Намагаючись підняти престиж і посилити позиції пануючої офіційної Російської Православної церкви в новопридбаних західних губерніях, царизм надавав їй матеріальну й політичну підтримку і вживав заходів щодо розширення позицій пануючого віросповідання.

Література

1. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края / [Н. И. Петров] ; изд. П. Н. Батюшков. Санкт-Петербург: Тип. Т-ва "Обществ. польза", 1888. 442 с. : ил.
2. Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. Берлін: Нація в поході, 1940. 71 с.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

3. Никотин И.А. Столетний период (1772-1872) русского законодательства... Т.1. Вильно, 1886.
4. Полонська-Василенко Н. Историчні підвалини УАПЦ. Рим: PP. Basiliani, 1964. 124 с.
5. Рубан В. Историчні передумови формування Української Соборно-єпископської Церкви // Труды Київської Духовної Академії. 2016. № 16. С. 261-274.
6. Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917-1920 роках. Кн. 1-2. Київ: Либідь, 1997. 200 с.

Юрій Гумен

доцент, к. і. н., доцент кафедри українознавства та філософії

Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пулюя

ГІБРИДНІСТЬ ТА ГІБРИДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: СПРОБА ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Застосування поняття «гібридна війна» поступово утверджується в науковій методології. Активне застосування «гібридності» у військових конфліктах, в першу чергу, пов'язане з початком російської агресії України в 2014 році [1]. Великий тлумачний словник сучасної української мови, котрий був впорядкований у 2009 році, навіть не «підозрював» про можливість такої мовленнєвої конструкції. Зокрема, поняття «війна» - організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. Розглядається в контексті громадянської війни, повітряної, світової, ядерної і навіть війни цін [2]. Щодо гібридності, це тлумачиться - як результат схрещення рослинних або тваринних організмів [3]. Отже, навіть, якщо використовувати просте тлумачення словника сучасної української мови дає уявлення про певну непересічність поняття. Вебресурс «Вікіпедія» перетворює це словосполучення в повноцінну понятійну категорію: «Гібридна війна – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових війн, патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, військових навчань, переселення, впливу на громадську думку, злочинні акти цензури, тощо» [4].

Повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року відсунуло використання поняття «гібридна війна» публічній сфері до визначення – «війна росії проти України». Чи можна стверджувати те, що гібридна